

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Жаннета Іванівна Ханзель,
старший науковий співробітник відділу моніторингу
обдарованості дітей та молоді Інституту обдарованої
дитини НАПН України
м. Київ, Україна

УДК 37.015.3

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНЯ – ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНОГО УСПІХУ

В статті приведені приклади використання інноваційних освітніх технологій, які сприяють творчому розвитку особистості та її соціалізації.

Ключевые слова: творчески одаренный ребенок, педагогическое проектирование, теория творчества, мотивация, самореализация.

In the article examples are presented the uses of innovative educational technologies, which assist creative development of personality and its socialization.

Key words: creatively gifted child, pedagogical planning, theory of creation, motivation, self-realization.

Дитина, яка найменше відчула радість творчості,
стає іншою, ніж дитина, яка повторює дії інших.
Б. Асаф'єв

Науковці впродовж віків намагаються розгадати таємницю творчості, адже сьогодні зростає потреба в людях, які вміють самостійно вчитися, приймати рішення, ініціативних, винахідливих.

Учителі помітили, що стало набагато складніше керувати думкою та світовідчуттям дітей, адже простір інформації за останні 20 років суттєво розширився. Сьогодні діяльність загальноосвітніх навчальних закладів перебуває у стані невизначеності. Виникають інформаційні технології, що дозволяють значним масам людей спілкуватися, бачити один одного, перебуваючи на протилежних сторонах земної кулі.

Навчання з використанням інтерактивних технологій якісно перевищує класичну освіту. Воно інтегрує процеси, що не об'єднуються в межах класичної освіти. Тому дієвим інструментом покращення якості освіти визначають застосування компетентнісного підходу до освіти, що на першому місці вважають не поінформованість учня, а вміння розв'язувати проблеми на основі отриманих знань, що виникають у різних ситуаціях. Сучасний навчальний заклад має допомогти учням відчувати себе впевненими на ринку праці, адаптуватися до соціальних змін, бути морально

стійкими та духовно багатими, розвивати здатність до самоорганізації.

Оволодіння теорією творчості, прийомами та методами пошуку нових рішень допомагає усвідомити соціальну значущість творчості, її суспільну необхідність, повніше розкрити творчі можливості.

Розв'язання педагогічних проблем, пов'язаних із творчим розвитком особистості підлітка займалися відомі педагоги ХХ століття: П. Блонський, С. Шацький, Б. Яворський, Б. Асаф'єв, Н. Брюсова.

У дитині необхідно підтримувати будь-яке прагнення до творчості, якими б наївними та недосконалими не були результати цих прагнень. Визнання учня з його внутрішнім світом, головною фігурою навчально-виховного процесу, реалізація проблем творчого розвитку особистості вимагають розробки педагогічних технологій, метою яких є не нагромадження знань та вмінь, а постійне збагачення творчим досвідом та формування механізму самоорганізації кожного учня.

Науковці дискутують, чи можна навчитися творчості, творчого мислення. Досвід діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють над впровадженням авторської програми к.п.н. В. Кири-

чука «Універсал» дозволяє відповісти на це питання. Головна мета діяльності цих навчальних закладів – подолання відчуження учня від навколишнього середовища та надання можливості самому активно засвоювати його. Як свідчать дослідження, тільки у процесі самостійної діяльності в дитини можуть бути сформовані навички безперервного інтелектуального саморозвитку.

Проблема обдарованості і, зокрема дитячої, була та є предметом дослідження науковців, а саме: Ю. Гільбуха, О. Кульчицької, В. Киричука, Н. Лейтеса, Н. Литвинова, В. Моляко, В. Чудновського, В. Юркевича та ін.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури та досвід діяльності загальноосвітніх навчальних закладів щодо підготовки вчителя до інноваційної діяльності дозволяє зробити висновок:

1. Щодо протиріччя між потребами педагогічних кадрів сучасних ЗНЗ, здатних до здійснення інноваційної освітньої діяльності та незавершеністю теоретичних досліджень педагогічних умов науково-методичного супроводу процесу формування готовності вчителя до інноваційної діяльності в системі методичної діяльності.

2. Педагогічне проектування є методологічним підґрунтям інноваційного розвитку ЗНЗ.

Зважаємо, що невідповідність шкільної програми та технологій навчання запитам талановитих людей стала причиною виникнення міфів про невідповідність у навчальних закладах класиків науки: Чарльза Дарвіна, Блеза Паскаля, Альберта Ейнштейна та ін.

Сьогодні ЗНЗ нецілеспрямовано займається розвитком життєво необхідних компетентностей. Він намагається не помітити нового, а саме: навчати дітей жити в динамічному, мінливому світі. Освіта має стати реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів: дати можливість кожному учню розвивати навички, завдяки яким можна буде самостійно керувати пізнавальною активністю.

Як підтверджують дослідження, лише 13 % учнів формують цільові настанови на виявлення нового, раніше невідомого, а решта – на механічному запам'ятовуванні текстів. Щоб розв'язати цю проблему, учитель повинен організувати навчальну діяльність з учнями за трьома напрямками:

1. Правильно формулювати цільову настанову (звертати увагу на новизну досліджуваного матеріалу, критично оцінювати підручник, прогнозування).

2. Активізувати контроль за сприйняттям (незрозуміле, спірне, неправильне).

3. Підвищувати темп уявлюваних операцій, звертати увагу на глибину та чіткість їхнього усвідомлення, зореве подання фактів, визначення головного, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, критичне мислення. Крім того, необхідно нагадати, що високий результат дає виконання вчителем принципів навчально-виховного процесу, що сприяють формуванню творчих здібностей учнів. Серед них можна назвати принципи:

– розвитку, що допускає облік вікових та індивідуальних особливостей учнів;

– самодіяльності, метою якого є діяльнісний підхід, коли учні усвідомлюють себе співучасниками навчального процесу, а ідеї вчителя опановуються ними;

– самоорганізації, що повинен бути добре відпрацьований вчителем.

Поняття обдарованості та творчості взаємозалежні, спрямованість на творчість є виразною ознакою обдарованості, а обдарованість завжди проявляється в певній сфері творчої діяльності.

Сутність та специфіку творчості узагальнено вирізняють дві ознаки:

перша – перетворення явищ, речей, процесів дійсності або їх образів;

друга – новизна, оригінальність ідей.

Щодо учнівської творчості новизна продукту/продукції дійсності може мати не тільки об'єктивний, а й суб'єктивний характер.

Творчо обдарована дитина, як стверджують науковці, проявляє себе більш виразно в академічних, інтелектуальних, рухових, комунікативних, художніх сферах діяльності. Перебудова внутрішніх передумов, що забезпечують творчу активність учня, може бути здійснена завдяки:

– формуванню нового педагогічного мислення учителя;

– глибокого вивчення особистісних творчих можливостей учнів та оцінювання їхньої сформованості;

– удосконаленню навчально-виховного процесу через:

– реалізацію психологічних аспектів засвоєння знань;

– проблемно-діалогічний підхід;

– нестандартне проведення навчальних занять тощо.

Увагу та занепокоєння сьогодні викликає інша категорія учнів – тих, які за наявності високого інтелектуального потенціалу не прагнуть до його реалізації та вирізняються низькою мотивацією до досягнень у будь-яких сферах і видах діяльності. У підлітковому віці учням з прихованою обдарованістю властива нестабільність самооцінки, що зумовлено активним пошуком життєвих цінностей, очікувань від себе та власних здібностей, висока вимогливість стосовно інших, що викликає в обдарованих підлітків руйнівні переживання, зменшення впевненості у собі, часті конфлікти з оточенням і, як наслідок, прояви захисної агресії. Низька оцінка власних здібностей (непомірно завищена) сприяє переживанню підлітком соціального стресу, страхів самовираження або невідповідності очікуванням оточуючих, створюючи бар'єр на шляху формування мотивації досягнення успіху.

Результати проведених нами досліджень показали, що у більшості учнів є проблеми з позитивною мотивацією навчальної діяльності. 58 % підлітків (дослідження здійснювалося серед учнів 7–8 класів у 490 навчальних закладах області) з низькою навчальною

мотивацією: учні негативно або байдуже ставляться до навчального закладу, не проявляють інтересу до самостійних занять і часто відчують труднощі у навчальній діяльності.

У 50 % учнів страх перед невдачею. Учень боїться опинитися у незручному становищі перед товаришами та вчителями, бути висміяними, що безпечніше уникнути ризику і, навіть, не намагатися виконувати роботу на високому рівні. Необхідно знати вчителям: сучасна наука довела, що дитина ефективно вчиться тоді, коли помиляється, а один із найкращих уроків, що вчитель має дати учням на багато років, в тому, щоб навчити їх долати невдачі.

Переходи із класу в клас, спонукають опанувати учням складні завдання за межами можливостей, а це означає, що рано чи пізно вони стикнуться із невдачами як в академічній, так і в соціальній сфері. Між успішними та неуспішними учнями часто виникає різниця в інтелекті та набутому досвіді, а через це відсутність здібностей долати невдачі та проявляти стійкість перед ними.

Щоби розвинути необхідні навички та вміння для подолання невдач, може знадобитись багато часу, але ми зможемо мотивувати дитину так, щоби вона навчилася керувати складною ситуацією самостійно і це стане основою для її подальшого життя. Вміння долати труднощі – це важлива навичка, що буде сприяти розвитку успіху не тільки у навчанні, а й у будь-яких відносинах.

Академік П. Капиця, аналізуючи риси обдарованих дітей, писав про «творчий непослух» як прояв нонконформізму, конфлікту зі суспільством, відмову від слухняного виконавства. Він вважав, посилаючись на біографії М. Ломоносова, І. Павлова, О. Суворова, Д. Менделєєва, що «непослух є однією з неминучих рис, що проявляється в людині, яка шукає і створює нове в науці, мистецтві, літературі, філософії... Одна з умов розвитку таланту людини – це свобода непослуху». Творча людина чудово орієнтується в далекоглядних перспективах розвитку науки, культури, охоплює універсальні взаємозв'язки Всесвіту, недоступні розуму пересічної людини і часто не може пристосуватись до буденної дійсності.

Така відстороненість творця від інтересів широкого загалу, загадковість мотивації його вчинків для інших, безпорадність у побутових питаннях породжують нерозуміння та глузування з боку сучасників, а то й агресію.

ЗНЗ сьогодні викликає у дітей страх перед помилками: за невірні відповіді наказують або висміюють, виставляють незадовільні оцінки, записують у щоденники. Напрошується твердження: сучасний навчальний заклад вбиває один із вроджених інстинктів – прагнення до пізнання, що є головною умовою самовизначення особистості.

Американський вчений А. Маслоу вбачав в освітньому процесі дві протилежні тенденції. З *одного боку*, більшість учителів стурбована необхідністю дати більшу кількість фактів, інформації для більшої

кількості учнів. Так набуті знання втрачають цінність для учня, забуваються, не сприяють розвитку його інтелектуальних здібностей та не дають зорієнтуватися у собі. З *іншого боку*, меншість гуманістично орієнтованих учителів непокоїть дитина, вони отримують задоволення від спілкування з нею, її психологічної самоактуалізації. Під час міжособистісного спілкування такі вчителі створюють навколо дитини атмосферу прийняття та розуміння, що призводить до зменшення страхів, тривожності.

Навчання не повинно базуватись на академічних знаннях, запам'ятовуванні. Тоді людина стає роботом. Щоб досягнути реального успіху необхідно розвинути ті здібності, недоступні роботам: креативність, уяву, ініціативу, лідерські якості.

Ми часто запитуємо, чому наші діти погано вчаться?

На цю тему написано багато наукових книг, монографій, в Україні є багато освітян-новаторів, які намагаються вивести систему з кризи.

Чи є гарантією успішності людини в житті, кар'єрному зростанні хороші розумові здібності? Високий рівень інтелекту є важливою умовою самореалізації особистості у житті, але недостатньою, бо не меншої значущості має здатність будувати позитивні відношення з іншими людьми, враховуючи внутрішній стан, вміння протистояти стресам та залишатися оптимістом, працювати в команді, незважаючи на окремі невдачі чи перешкоди.

Часто особистості зі помірними здібностями, але сильним характером та волею творять дива. Самовиховання та зміцнення волі базується на самоповазі особистості. Довіра дорослих пробуджує в дитині самоповагу, підносить у власних очах та спонукає бути гідною цієї довіри.

Перегляду потребує і визначення мети освіти, що має полягати не так у підготовці учнів під майбутні запити країни (чуємо – готуємо майбутніх громадян України...) як у формуванні креативної особистості, яка будуватиме цю країну.

Головна мета такого вчителя – допомогти дитині зазирнути всередину себе і, пізнаючи, визначити набір цінностей, а також творити на основі відкриття ідентичності власного покликання. На думку А. Маслоу, модель вчителя як лектора, керівника має змінити його на помічника, фасилітатора.

Питання про те, як стати професійним та вимогливим учителем, завжди було предметом дискусій. Така постановка питання створює багато проблем, оскільки не існує універсального рецепту для успіху вчителя, тому що різні підходи спрацьовують для конкретних фахівців і певних учнів класу.

Особистість вчителя відіграє важливу роль у процесі педагогічної діяльності, тому питання про його професійно значущі якості неодноразово виникають у психолого-педагогічних дослідженнях сучасних науковців. Цю проблему ґрунтовно висвітлено у дослідженнях молодих вчених, зокрема, Є Кузнецової, П. Лушина, А. Орлова, С. Ромашиної, О. Шахматової та ін.

Аналіз педагогічного досвіду кращих навчальних закладів області та дослідження свідчать, що в діяльності творчого вчителя завжди є дослідницькі елементи. Учитель, на думку В. Сухомлинського, який не вміє проникати в глибину фактів, бачити причинно-наслідкові зв'язки між ними, неминуче перетворюється в ремісника. Тому однією з необхідних умов ефективної реалізації методичної діяльності він вважав активну творчу діяльність колективу та дослідницько-пошукову атмосферу, що панує в ньому.

Відомий педагог та класик Й. Песталоцці наполягав на тому, що вчитель мусить бути емоційною людиною, щоби за допомогою розвиненої емоційної сфери вміло демонструвати перед вихованцями нюанси почуттів та особисте ставлення до оточуючого світу.

Аналіз змісту та проміжних результатів експериментів регіонального рівня дає підстави стверджувати про їх науково-методичну й організаційно-педагогічну значущість для підвищення якості як середньої, так і професійно-технічної освіти.

Значних психологічних труднощів зазнають обдаровані діти у процесі взаємодії з батьками. Відомо, що сім'я може виконувати функцію як позитивного, так і негативного фактора виховання. Встановлено, що будь-який з наслідків сімейного конфлікту відображається на емоційному стані дитини (надмірна дратівливість, імпульсивність, замкненість, низька самооцінка, синдром емоційного вигорання тощо). З'ясовано причини сімейних конфліктів між підлітками та батьками: нестійкість батьківського відношення (постійна зміна критеріїв оцінки дитини), гіпероцінка, неповага прав на самостійність (вказівки, контроль), батьківський авторитаризм (прагнення домогтися свого у конфлікті за будь-яку ціну).

Отже, для того, щоб обдарований учень зміг реалізувати творчі здібності, у нього повинна бути сформована висока самооцінка, що стимулювала б до діяльності, прагнення до подальшого розвитку, самовизначення.

Таким чином, вміння вчитись – це одна з визначальних характеристик сучасної успішної людини, яка прагне досягти високих кар'єрних результатів. Разом з тим, не існує такого окремого предмета, що самостійно формував би цю здатність особистості. Тому доцільно переглянути чинні стандарти та програми з метою реалізувати складову змісту базової освіти не збільшуючи обсягу навчальний матеріал, не впроваджуючи новий предмет, а поглиблюючи в кожній освітній галузі змістові лінії, що сприятимуть формуванню загальної навчальної компетентності, тобто, вміння вчитися впродовж життя.

Використані літературні джерела

1. *Кремень В. Г.* Поступ до нової філософії освіти в Україні [Текст] / В. Г. Кремень // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: збірн. наук. праць до 10-річчя АПН України; АПН України. – Ч. 1. – Харків: ОВС, 2002.

2. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори: у 5 томах [Текст] / В. О. Сухомлинський. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976.

3. *Киричук В. О.* Проектування особистісно-розвивального змісту навчально-виховного процесу за допомогою інформаційно-комунікативних програм. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції Тернопіль–Бучач, (22–23 березня, 2012 р.). – 261 с.

4. *Костів В. І., Микитин О. В., Мороз Н. М.* Соціальний психолого-педагогічний супровід розвитку креативних якостей учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції Тернопіль–Бучач (22–23 березня, 2012 р.). – 261 с.

5. *Роджерс К.* Свобода учитися [Текст] / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.

6. *Киричук В. О., Романова Л. М.* Система роботи класного керівника з учнівським колективом на засадах психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку [Текст] / В. О. Киричук, Л. М. Романова. – Харків: Ранок, 2002. – 128 с.

7. *Булка Н. І.* Креативність і соціальна компетентність [Текст] / Н. І. Булка // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 10.

8. *Крамаренко С. Г., Кротенко В. Н., Тарабасова Л. Г.* Развитие творческих способностей учащихся [Текст] / С. Г. Крамаренко, В. Н. Кротенко, Л. Г. Тарабасова. – Днепропетровск, 2009.

9. Школа рівних можливостей: навч.-метод. посібн. [Текст] / за заг. ред. Т. В. Коваленко. – К., 2001.

10. *Сисоєва С.* Особистісно зорієнтовані технології метод проектів [Текст] / С. Сисоєва. – К., 2005. – № 9–10.

11. *Моляко В. О.* Творча конструктологія [Текст] / В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2007.

12. *Рибалка В. В.* Психологія розвитку творчо обдарованої особистості: наук.-метод. посібн. [Текст] / В. В. Рибалка. – К.: Інформаційні системи, 2010. – 442 с.

13. *Лушин П. В.* Учимося фасилітовувати: метод. посібник для учителів шкіл, студентів, преподавателей [Текст] / П. В. Лушин та ін. – Кировоград, 2003. – 52 с.